

УДК 622.014.3:504.05

Бардась А.В.

ДО ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПАСПОРТИЗАЦІЇ ВУГІЛЬНИХ ШАХТ

В статті розглянуто особливості екологічної паспортизації вугільних шахт України. Визначено принципи проведення екологічної паспортизації. Рекомендовано створювати екологічні паспорти як джерело інформації для потенційних інвесторів вугільних шахт

The paper considers the specific issues of ecological categorization of Ukrainian coal mines. The main principles of issuing ecological passports are determined, too. It is proposed to use the ecologic passports as information source for potential investors to estimate the investment attractiveness of coal mines.

Видобуток вугілля супроводжується масштабним перетворенням навколишнього природного середовища, що має комплексний характер і проявляється по закінченні багатьох років після втручання людини в надра. Оскільки в сучасних умовах принципово неможливою є відмова від використання надр, а діяльність людини пов'язана із перетворенням природи, то особливо актуальним стає питання розробки дієвого механізму оцінки потенціалу вугільних шахт, із врахуванням економічної і екологічної доцільності експлуатації тих або інших вуглевидобувних підприємств у середньостроковому і довгостроковому періоді. На сьогодні в нашій країні не існує узгоджених об'єктивних критеріїв оцінки економіко-екологічного стану вугільних шахт, на основі яких можна було б прийняти управлінське рішення про перспективність або не перспективність підприємства. В той же час критерії економічної і екологічної оцінки родовищ корисних копалин існують, але в силу розрізненості підходів не використовуються для комплексного оцінювання вугільних шахт, або використовуються ще з радянських часів і є застарілими в силу зміни як економічних, так і природних умов.

Питанням оцінки впливу природних факторів на економічний стан вуглевидобувного підприємства присвячені роботи академіка НАН України Амоші О.І., Недодаєвої Н.Л., Александрова І.А. В роботі [1] академіка Амоші О.І. особливу увагу приділено методам оцінки впливу екологічних факторів на успішність функціонування промислових підприємств і можливість планування ними своєї діяльності, в роботах Недодаєвої Н.Л. [2] розглядаються аспекти економіко-екологічної політики в гірничому виробництві, в роботі [3] досліджено питання економіко-екологічної безпеки систем господарювання.

Завданням даної роботи є визначення основних принципів проведення екологічної паспортизації вугільних шахт України.

Як було зазначено, зростання потреб матеріального виробництва викликає необхідність розширення сировинно-матеріальної бази національної економіки. Сучасне природокористування дослідники визначають [3] як природокористування техногенного спрямування, що характеризується значними відборами ресурсів та викиданням відходів у атмосферне повітря, воду, ґрунт, надра, а також низькою віддачею від використання природних ресурсів. Для налагодження дієвого економічного механізму в системі використання природних ресурсів, і в першу чергу – у вуглевидобувній галузі, необхідним є проведення незалежної еколого-економічної оцінки вуглевидобувних підприємств та забезпечення екологічної безпеки територій. Важливим чинником екологічної безпеки гірничовидобувного виробництва є рівень використання мало – та безвідходних технологій.

У зв'язку з цим, необхідно вести мову як про підвищення коефіцієнта вилучення корисних компонентів, так і про зниження матеріальних витрат, а також використання

супутніх природних ресурсів для запобігання втрати цінності вилучених корисних копалин. Для цього держава, на основі даних екологічної паспортизації шахт, повинна застосовувати адміністративні і економічні стимули для заохочення підприємств до розвитку маловідходних комплексних технологій використання ресурсів надр. Розробка таких методів економічного стимулювання вилучення корисних копалин базується на аналізі впливу конкретних техніко-економічних показників, які характеризують рівень вилучення та величину прибутку підприємства. Традиційно, в нашій господарській практиці витрати на охорону і відновлення природного середовища розглядалися як витрати, що в більшості випадків не будуть відшкодовані природокористувачу, а тому – економічно недоцільні. Це є однією з ознак відсутності у суб'єкта управління господарською одиницею повного уявлення про взаємний вплив на виробничу і індустріальну системи техногенного і природного середовища. Для уникнення такого стану речей необхідно визначитися як з поняттям «екологічна паспортизація вугільних шахт», так і з принципами її проведення.

Отже, по перше, що ми будемо розуміти під терміном екологічний паспорт? Відповідно до визначення [2], екологічний паспорт - це нормативно-правовий документ, що включає дані про використання природокористувачем ресурсів і характеристик впливу об'єкту природокористування на навколишнє природне середовище.

Основною метою введення екологічної паспортизації є необхідність інвентаризації основних джерел антропогенних впливів на території Донбасу і Львівсько-Волинського вугільного басейну, визначення впливу вугільних шахт на навколишнє природне середовище, дотримання ними природоохоронних норм і правил у процесі природокористування, міра використання шахтами ресурсів природного середовища і розробка на основі даних паспортизації природоохоронних заходів.

Гірничогеологічні умови на вугільних шахтах України неоднакові у окремих регіонах. Найбільш складні - у Центральному районі Донбасу, де видобуваються високоякісні марки вугілля, необхідні для виробництва доменного коксу, та на території Львівсько-Волинського вугільного басейну. Дещо кращими є умови в Червоноармійському регіоні, Західному Донбасі, зокрема у Павлоградській групі шахт, деяких регіонах Луганської області (видобуток антрациту).

Економічна складова видобутку вугілля в Україні пов'язана з необхідністю додаткових витрат на запобігання чи хоча б послаблення несприятливих змін навколишнього природного середовища. Соціальна складова охоплює, насамперед, стан навколишнього середовища, яке безпосередньо впливає на здоров'я людей, до того ж існують непрямі соціальні наслідки, такі як необхідність зміни місця проживання при підробітку забудованих територій, порушення комунікацій, погіршення стану житлових приміщень.

Загальним для Львівсько-Волинського басейну й Західного Донбасу є полого залягання пластів, великі площі залягання, характер деформації земної поверхні внаслідок підробітку й способи рекультивзації. У районах з високим рівнем стояння ґрунтових вод просідання земної поверхні слідом за посадкою покрівлі призводить до втрат родючого й потенційно родючого шарів ґрунту, скороченню площі лісових масивів. Запобігти втратам родючих площ можливо шляхом здійснення випереджальної рекультивзації, що передбачає завчасне, ще до початку підробітку, зняття й складування ґрунту й родючого шару. Одночасно це пов'язане із проблемами через неврегульованість правових відносин землекористувачів і надрокористувачів. Відповідно до діючого законодавства, регулювання земельних відносин здійснюється «Земельним Кодексом», а гірничих відносин - «Кодексом про надра». У відповідності до останнього корисні копалини є

власністю народу України, а передача надр у користування відбувається на основі ліцензії й підтверджується актом про надання гірничого відводу. Відповідно до діючого земельного законодавства до земель промисловості належать ділянки, призначені для будівництва основних, підсобних і допоміжних будинків і споруджень гірничовидобувного підприємства, під'їзних колій до них і інженерних мереж відповідно до проектно-кошторисної документації. Площі, що підробляються в границях гірничого відводу не є землями промисловості, й гірничовидобувне підприємство не має пріоритетності при розгляді питання користування землею в межах шахтного поля. Земельне законодавство ставить за обов'язок гірничовидобувному підприємству попередити або ліквідувати негативні наслідки його діяльності за межами переданих йому у власність або наданих у користування ділянок. Невідповідність вимог законодавства можливості їхньої реалізації полягає в тім, що рекультивация повинна здійснюватися землевласником або землекористувачем. Якщо земля на площі підробітку не передана в користування шахті, остання не має права виконувати роботи на цих площах, у тому числі й роботи з рекультивации. Відвід земель, відповідно до земельного законодавства, здійснюється при наявності узгодження основного землекористувача, що ускладнює процес відчуження площ підробітку, а в ряді випадків робить це взагалі неможливим. Результатом цього стають втрати сільськогосподарських і лісових угідь, зміни умов живлення й розвантаження підземних вод, погіршує стан поверхневих водотоків і водойм.

Для узагальнення всієї зазначеної вище інформації для ознайомлення зі станом справ потенційних інвесторів, і є необхідним формування екологічних паспортів вугільних шахт. Інформація екологічних паспортів після введення в базу даних про екологічну обстановку може використовуватися в процесі прийняття рішень і здійснення заходів в області охорони навколишнього середовища і природокористування. В ідеальному випадку, екологічні паспорти мають створюватися на момент виникнення об'єкта природокористування й періодично оновлюватися при його реконструкції, удосконаленні технології чи інших змінах у його діяльності. Унікальність завдання екологічної паспортизації вугільних шахт є те, що дана роботи здійснюється для умов давно сформованого і значною мірою зношеного шахтного фонду, на територіях, де вже очевидними стають негативні наслідки промислової діяльності людини. В такому випадку, метою здійснення паспортизації є фіксація сучасного стану природних і техногенних систем, оцінка доцільності продовження функціонування вуглевидобувних підприємств, створення бази даних для потреб місцевих громад, державних органів і потенційних інвесторів.

Екологічний паспорт об'єкту природокористування повинний містити в собі:

- загальні дані про об'єкт природокористування (його найменування, ві-домчу приналежність, адресу, банківські реквізити і т.д.);
- короткі природно-кліматичні характеристики району розташування об'єкту природокористування, де приводяться дані щодо природного (фоновий) стану основних компонентів природного середовища;
- опис технології, дані про вироблену продукцію, балансові схеми матеріальних потоків, із указівкою кількості споживаної сировини, вмісту в ній екологічно небезпечних речовин, схеми переміщення використаної сировини на всіх етапах її переробки;
- дані про використання земельних ресурсів, відводах земель, стану і ступеню порушення територій, схеми трубопроводів, комунікацій і інші дані з додатком картографічного матеріалу;
- характеристику сировини, використовуваних матеріальних і енергетичних ресурсів, із указівкою можливих втрат, у тому числі й у випадку відказу й аварії устаткування;
- кількісні і якісні дані про викиди забруднюючих речовин в атмосферу кожним стаціонарним джерелом і в цілому по об'єкту природокористування, дані про очищення викидів;

- характеристику водоспоживання і водовідведення, характеристику водозбору, дані по складах і обсягам сточних вод по всіх стаціонарних джерелах забруднення і по об'єкту природокористування в цілому, опис водоочисних споруд і водозворотних систем;
- кількісні і якісні дані про відходи, про наявність у них забруднюючих речовин, клас небезпеки, схеми їхнього знешкодження, утилізації, ділянках захоронення;
- дані про категорії порушених земель, методах їхньої рекультивації, обсягах виконаних і запланованих робіт;
- характеристику транспортних засобів об'єкта природокористування з урахуванням можливих викидів ним забруднюючих речовин;
- дані про еколого-економічну діяльність об'єкта природокористування, що включають розміри, проведених ним платежів за викиди, скиди, розміщення відходів, штрафів за перевищення нормативів, витрат на природоохоронну діяльність, відрхувань на цілі екологічного страхування і т.д.
- дані про проживаюче на прилягаючих територіях населення, чисельність і професійний склад працюючого на об'єкті природокористування персоналу, що піддається екологічній небезпеці і ризику.

У випадку, якщо екологічний паспорт створюється для вже діючого об'єкта природокористування, то в паспорт вносяться дані про динаміку захворювання людей (у тому числі і професійних) за час їхньої роботи на даному підприємстві.

Враховуючи той факт, що основними результатами функціонування вугільної шахти є видача нею на поверхню вугілля, гірської породи, метану, шахтної води, наслідком чого є масштабна зміна природного середовища і погіршення його стану, принциповим положенням екологічної паспортизації вугільних шахт є використання співставних критеріїв оцінки впливу шахт на довкілля, а також – з економічної точки зору – визначення розміру платежів за зміну навколишнього середовища. При цьому самі платежі можуть мати як позитивне, так і негативне значення для підприємства, в залежності від суспільної цінності використовуваних природних ресурсів, так і від їх впливу на формування результату господарювання конкретної шахти. Так, для підприємства з високою концентрацією метану у підземному просторі платіж буде мати від'ємний характер в силу накладання обмежень на виробничу потужність видобувних комплексів; при цьому ж, можливість використання метану для опалення виробничих або побутових приміщень, використання породи з відвалів для потреб будівництва створює передумови для виникнення позитивного платіжного балансу, за рахунок зменшення витрат і покращення результату господарської діяльності, а також стану довкілля.

Як висновок, варто відзначити, що здійснення екологічної паспортизації вуглевидобувних підприємств має на меті визначення ефективності використання природокористувачем ресурсів і описання характеристик впливу об'єкта природокористування на навколишнє природне середовище. З метою економічної оцінки, екологічні паспорти вугільних шахт повинні надавати можливість порівняти ціну використання основного та супутнього природного ресурсу, а також вплив цієї ціни на господарський результат конкретної шахти.

Література:

1. Амоша А.И., Буркинский Б.В., Харичков С.В. Роль экологических факторов в выработке стратегии развития предприятий/Финансово-экономические проблемы промышленности. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. – С.35-40.
2. Недодаева Н.Л. Моделирование использования исчерпаемых ресурсов горного производства//Наук. праці Донецького національного технічного університету. Серія Економіка. – Вип. 120. – Донецьк: ДонНТУ, 2005. – С. 83-88.
3. Александров И.А., Половян А.В., Красовская Н.С. Институциональная составляющая механизма экономико-экологической безопасности хозяйственных систем// Наукові праці ДонНУ. Серія економіка і право. – Т.2. – Донецьк: ДонНУ, 2006. - С. 122-127.

*Рекомендовано до публікації
д.т.н., проф.. Салі В.І. 17.03.09*

*Надійшла до редакції
05.03.09*